

שא את צלבך – והאמן

הספרות עבורי היא בית מחסה לאומללות, קללה שהוטלה עליי, כורח גנטי. הספרות עבורי היא להיות עני. וגרוע מזה, גם טיפש, מצומצם בעצמי, מלא ברגשי נחיתות, עסוק בהשוואות בלתי־פוסקות.

אמי, אישה חריפת רגש ומצומצמת בעצמה, בעלת מניירות תאטרליות, נהגה מדי פעם, בבואה לתאר את הסימביוזה שבינינו, שהעניקה לה מעמד של בעלת בית בכתיבתי – להגיד שהדמעות שלה הם הכתיבה שלי. מיהרתי לאמץ את האבחנה הזו שלה ואני משווק אותה מדי פעם בדיבור עם מכריי או בכתיבה.

שנים עברו מאז. בשרה של אמי וודאי כבר התפורר והרקיב באדמת בית העלמין שבצור שלום, סמוך לקברו של אבי, שהסתלק לפניו, בלב סדוק, בין השאר משום שחזרה והטיחה בו שהזיווג האומלל שביניהם נעשה על ידי שדכן ששמו היטלר, ושהיא נישאה לו רק משום שאיים להתאבד במחנה הפליטים שעל אדמת גרמניה אשר בו נפגשו, אף שלבה היה נתון לחצקל שהיגר לאמריקה, הפך לסוכן ביטוח מצליח והתחתן עם אישה בעלת שיער סגול.

השנים כאמור עברו. אמי כבר עשור איננה, ילדי בגרו, אני מתקרב לגיל שבו מת אבי, ועדיין, בירכתי ההכרה שלי, היא ניצבת שם, האישה הקטנה הזו שניהלה את חיי, בנעלי יגואר צהובות שקנתה במגפר מהתלושים של אבי, ובמטפחת אף תחובה בשרוול הסוודר – לחייה בוערות כשהיא מספרת בפעם האלף כיצד צלחה את המלחמה ברעב, באימה ובמחסור מבלי שתומתה תוכתם. ועל סבתה, שהייתה צדיקה ותופרת התכריכים של העיירה, אשר לקחה אותה אל המתים וציוותה עליה לגעת ברגליהם כדי שלא תירא את המוות. וגם על הרבי מקוצק שאמר את מה שהיא מכירה מנפשה, שאין דבר שלם יותר מאשר לב שבור. ועל עמוס עוז, היפה כמו פואט רוסי, שאותו ראתה בטלוויזיה,

והיא כמו מרמזת בדבריה לכך שבכל מקום שבו יש סופר כשרוני נמצאת גם אם מיוסרת ומעונה שהפיחה בו את נפשה.

בקרב חבריי אני ידוע כאדם שיודע להקשיב. אבל לא פעם אני חושד בעצמי שאני מקשיב לא אמיתי, אלא מקשיב מכורח, מאונס ומהרגל, מכיוון שאמי אנסה אותי להקשיב לה.

הספרות עבורי אם כך היא בית מחסה לאומללות, קללה שהוטלה עליי, כורח גנטי. ובעיקר – מכר ותיק, פתיין ומאחז עיניים, שלא חדל להבטיח נחמה ונחת, אבל אלה דווקא הולכים ומתמעטים ככול שנאספים הספרים. הספרות עבורי היא להיות עני. וגרוע מזה, גם טיפש, מצומצם בעצמי, מלא ברגשי נחיתות, עסוק בהשוואות בלתי־פוסקות.

הספרות עבורי היא להכריז על פשיטת רגל ערכית. להחניף לקורא, ומיד בהיפוך לשנוא אותו, לראות בעצמי כמי שנוהג בחמלה הצ'קובית הנודעת אבל בפועל לבגוד ביקירי. החל בקרובים אלי ביותר ועד למשפחה המורחבת. להנציח את הרע והשלילי. דוגמה: בספרי הראשון "אמא להשכיר" יש תמונה שבה בן דמותי מדמה שזוגתו התפחמה באמבטיה. הוא שוטף את האפר שלה לביוב והיא נעלמת ומתאדה מחיו. בספרי הלפני אחרון "מים נוראים – גרסת הסופר", בן דמותי עומד במטבח מאחורי גבו של בנו ואוחז סכין. לפתע חולף בו הרהור, להניף את הסכין ולנעוץ.

שמחה לא קטנה הייתה לי להוליך את שתי התמונות האלה אל כתב היד, ומן הראוי להודות. יותר מאשר שמחה הייתה זו גאוה ויהירות גסה על 'אומץ הסופרים' שכביכול בורכתי בו לחשוף את תוכי ומכאן את נפש האדם. אבל משאני מהרהר בזה ממרחק הזמן אין לי מילה טובה לומר על עצמי מלבד: הנה אני לפניכם. מוח אפל ורע. העמידו אותי לדין. הספרות עבורי היא לטוות סיפור חדש רק כדי לגלות שזה תמיד אותו סיפור שאני לא סובל ושאין לי מפלט ממנו.

הספרות עבורי היא לאהוב ספרים של אחרים ולעולם לא את שלי, אם כי אני מתנחם לעיתים שאני בחברה טובה, כמו שכתבה דליה רביקוביץ: "אחרי שכולם הולכים אני נשארת לבד עם השירים, חלקם שירים שלי וחלקם של אחרים. שירים שכתבו אחרים אני אוהבת יותר."

גדלתי בשיכון עירוני, בצור שלום ובקריית חיים. אבי היה ברזלן, ואמי מה שכונה אז עקרת בית. מטבע הדברים לא היו ספרים רבים בביתנו. הייתה אמנם ספריה עירונית ששאלתי בה מדי פעם ספרים, אבל יצא כך, שהקולנוע הותיר בי חותם עז יותר מאשר הספרות. למתנ"ס השכונתי בית־נגלר הגיע אחת לשבוע או שבועיים מישהו בשם יוסי אורן, מבוגר ממני ודאי רק במעט, אבל כבר אז הוא נראה לי משכיל למהדרין באמנות הקולנוע ובידיעת התרבות. הוא הביא אתו סרטים של ברגמן, פליני, ויסקונטי ואנטוניוני, בלוויית הרצאה, והם הותירו בי רושם עז. המודעות האישית שלי הייתה אז דלה והיה זה עבורי הפירוש הראשון שנתקלתי בו, בסיפור ובתמונה ובתוכן, של חיי אדם.

אפשר שזה לא פוטוגני ומומלץ לסופר להצהיר על כך, אבל אני חש לא פעם שחווית הקולנוע גם כיום עזה יותר בעיניי. ייתכן שגם משפיעה על כתיבתי יותר מאשר הספרות. המוזיקה מדויקת יותר, מושלמת, ופורצת את סכר הרגשות שקהו, ויחד עם זאת כבר כמה זמן שאני יודע, ידיעה צנועה ורופפת, שכל מה שנותר, כל מה שאינו שלם, כל מה

שמעורר ויכוח, שיח והתנגדות, כל מה שאינו מתכנס בסיפור קולנועי קוהרנטי ובדמויות קולנועיות רהוטות ונאות – שם על הספרות להימצא. כל זה הוא מקומה.

במהלך השנים שמתי לב שאצל אמנים מתחומי מדיה שונים, הרצון הגולמי הראשון שלהם לעסוק באמנות התבטא ברצון להיות שחקן. נדמה לי שאני מבין את זה בכמה מובנים. ראשית, רצונו של מי שמתכוון להיות אמן, כל אמן שהוא, להיות נבדל מהקהל, מההמון.

הקהל – אלמוני, חסר פנים, רוחש בחשיכה, האמן ניצב על במה מוגבהת, במרכזה של אלומת אור, רוגש עבור כולם. ודבר נוסף. הזהויות שהשחקן לובש ופושט נדמות לאמן הצעיר כחופפות את תנודות הזהות הרוגשת שלו.

כשהייתי צעיר ניהלתי שתי קריירות בימתיות. באחת הייתי חוזליטו של בתי כנסת. מכיוון שניחנתי בסופרן ערב נהגתי לחזן בבית לפני האורחים, וגם בבית הכנסת, במעמד הכנסת ספר התורה, לפני תפילת מוסף. הייתי עומד לפני ארון הקודש הפתוח, ליד החזן וחתן בר המצווה, ומסלסל את תפילת 'ובנחה יאמר' בקולי שהוצלל על ידי הגוגל מוגל שהכינה לי מדי שבת בבוקר אמי (מקצף ביצים, חלב חם ודבש שסגולה לו, כך נטען, להציל את הקול). ובגיל צעיר יותר, שהזיכרון כבר פחות מתמצא בו, ניהלתי גם קריירה צנועה ועלומה יותר של משורר נודד באירועים משפחתיים. זכורה לי מסיבת בר-מצווה של שכן בשם בני, ואותי עומד לפני האורחים וקורא שיר וברכה שכתבתי לכבודו. "בני, בני היקר, הנך כבר גדול נאמר" ואני זוכר היטב את המבוכה הדוקרת שחשתי על החרוז שלא צלח.

לפעמים אני חש שמתוח קו מחבר בין סלסולי החזנות הנרגשים של אותם ימים והגאוה החשופה שחשתי לאחר שזימרתי, לבין הסופר שהפכתי להיות, מלבד הגאוה שהפכה להיות הסתגרות. אפשר ואין זו רק רוח של גוזמה והלקאה עצמית שמאפיינים את כתיבתי, ובאמת אינני מוצא כיום נחמה במעשה האמנות, אבל עדיין אני יכול לשמחתי למצוא נחמה באמנותו של הזולת.

מדי כמה זמן אני ניגש לספר המחזות של אנטון פבלוויץ' צ'כוב, מדפדף במחזה "השחקן", עד שאני נעצר בשורות האלמוות הבאות, שמתארות בדייקנות את מה שאני חש כלפי המעשה הספרותי.

"במקצוענו, ואחת היא אם משחקים אנחנו על הבמה או מושכים בעט סופרים, העיקר הוא לא התהילה, לא הברק, לא זה שאליו נשאתי נפשי, אלא היכולת לסבול. דע לשאת את צלבך – והאמן..."